

A YUGOSZLÁVIAI TUDÓSOK HŐSI HARCA

Bada Dada, az első angyal & az utolsó szar

S Z O M B A T H Y B Á L I N T

Bada Dada Tibor (1963), a mesebeli morbid momentumok modern megsztár mentora a nyolcvanas évek első felében bukkan fel az újvidéki szubkultúra mocskos ingoványán. Képzőművész, aki első képciklusát kerítésdeszkán, karton- és hullámpapíron alkotja meg, többnyire nyomdafestékből; költő, aki egyrészt a sajátos újvidéki magyar szleng, a konyhanyelv és a tudományos értekezések szakszókincsének frazeológiáját gyúrja egyetlen áthatolhatatlan masszává; zenész, aki kikopott gitárján és fostos tangóharmonikáján kergeti magát a lélek legbensőbb hanglétrájának repedezett fokaira, s gondolkodó, aki annyira gondolkodik, hogy már alig cselekedik, mozdulatlanul monumentális, akár egy Rodin-szobor (erről jut eszembe: Felugossy Lacánál láttam egy videófelvételt a szentendrei nyári művészeti kurzusról, ahol egy asztaltársaság kötelékeként Bada Tibor úgyszólván egy mozdulatot sem tesz a beszélgetés harminc–negyven perce alatt, mégis ő a legjelenválóbb).

A felfokozott belső cselekvés, az agyban lejátszódó vegyi folyamatok serkentő erőforrása – a Badel konyak és a Jelen pivo közhelyszámba menő használatán túl – a józanság innenső felén is érezteti hatását, mert inspirációból nincs hiány. A totál érzelmhalállal tusázó ifjú lélek formálódásának több-rundás menete kivédhetetlenül egybeesik bizonyos történelmi folyamatokkal. A déli alliance-ban felgyorsul a rothadásnak az a lassú, s ezért annál elviselhetetlenebb menete, amely már a hetvenes évek végének nacionalista-regionalista felhangokat pengető posztmodern világlátásával jelentkezik. Újra idő-szerűvé válik vaddá lenni, az újprimitív bandák úgyszaporodnak, mint Kosovón az albánok. Ugyanakkor még a punk is tevőlegesen van jelen a porondon, kiváltképp a mozgalmat kiváltó okok. A távlatlanságra, az élet értelmetlenségére való rádöbbenés ezúttal igazán pözmentes megnyilatkozásokban, előbb

a cselekvő, majd az egyre passzívabb lázadás hangján jut kifejezésre: a lélek még pislákol, ám a test a lemondás szorításában vergődik.

Bada Tibor élet- és pályaképét a lázadó – vagy inkább elégedetlen – magatartásnak a társadalmi cselekvés hasznosságát tagadó szemlélete befolyásolja. Egyéni lázadása a magatartásforma lázadása, forradalma pedig a nyelv, vagyis az önkifejezés forradalma. Ez a forradalom azonban a legkisebb mértékben sem nevezhető stratégiaileg kiépítettnek és megtervezettnek. A klasszikus irodalmi nyelvtipológia szabályainak ellentmondó badaai gesztusok abból a személyi meggyőződésből fakadnak, hogy az ember azt a világot képviseli, amelyet naponta megél és vállal. Bada számára a konvencionális művészet nem képez támadási felületet, mert a világ legtermészetesebb dolgának tartja, hogy ő – egy másik világ képviselőjeként – más nyelven beszél, másképpen gondolkodik, másképpen építi fel a létgyakorlat kereteit. Ő is rendszerben gondolkodik, csak éppen nem a többségi eszméket éltető rendszerben, hanem a peremekre szorultak rendszerében, s nem is tesz annál többet, mint hogy hitelesen képviseli azt a bizonyos másmilyen életközéget. S ha a maga által választott életközégek az eszményei különböznek a másik valóság eszményeitől, akkor az egy természetes dolog. Természetes, magától értetődő tehát a destrukció, illetve a megsemmisítés szándéka, hiszen két létmodell eleve kizárólagosítja egymást. Minden azon múlik, melyiket vállaljuk fel.

„LEGYEN A VERS KOMOLY, DE SZARÁS”

Ha jól emlékszem, Bada Tibor első jelentősebb villanása az újvidéki Ifjúsági Tribünön megrendezett tárlata volt, ahol először mutatta be az őszinte primitivizmus naiv mozzanatokkal felerősített, a déli tájakon senkiével össze nem hasonlítható deszkamázolmányainak bő választékát. Utána, 1985 táján, a helyzet úgy hozta, hogy nekem kellett végigvezetnem a tartományi televízió magyar műsorának produkciójában készült első – harmincperces – Bada-portrét. A helyszínül választott Horgász-sziget fái és lerobbant idegenforgalmi épületei kiváló környezetnek bizonyultak. Különösen egy omladozó vécétákolmány tetszett nekünk, deszkapalánkjára rá is helyeztünk néhány festményt. Bada akkor már költő is volt. Nem mintha kezdettől fogva nem az lett volna, ám előbb képzőművészként került a „köztudatba”.

Ez idő tájt már messze földön úgy ismerték, mint a Tolsztoj utca Jimi Hendrixét, s a *Rajzszög* és *Picasso most* is ki volt találva. Házuk szenespincéjében, ahová merőlegesen álló vaslétrán kellett aláereszkedni, ezért a lányok általában nem szoknyában látogatták, sőt nem is látogatták kellő mértékben, *Május 25.* néven galériát üzemeltetett, azonkívül a bensőséges légkört árasztó

helyiség néhány alternatív banda gyakorlótereként is megbecsült volt városzerte. Jómagam *Művészet az ágyban* címmel rendeztem falai között egy mail art kiállítást, mert csak ott, a szenespincében tudtam biztosra venni, hogy cenzúrára nem kell számítani. Ekkor már javában tartott a harmonikamonológok időszaka, az *Apa kocsit hajt*-féle örületekkel – ez volt talán az első nagy badai sláger, amit minden középiskolás tudott –, de voltak közös zenélések is, rengeteg rögtönzéssel. Oda járt le többek között Máriás Béla is harsonájával, trombitájával, tárogatójával, fuvolájával és egyéb fúvós hangszereivel, hogy a maga módján kiegészítse a világ egyik legbizarrabb zenekarát.

Bada dalszövegei rendre saját művek voltak. Hároméltűeknek is nevezhetnék őket, hiszen leírva, kántálva és képi vonzatokkal dúsítva valóban három műfajt képviseltek. S ebben nem volt semmi művi erőltettség, szándékos programszerűség, elméletieskedés. Ugyanolyan természetes volt, mint az, hogy a padláson – Bada Dada munka- és lakóterében – halomra álltak a számfűles kötetek, a poros és összekarcolt hanglemezek, a vizelettel teli italosüvegek, s hogy a padlás és a pince közötti szféra – a szülői ház tisztos tere – mintegy ki volt passzírozva az ifjú tudatból.

Tehát: írás, kép, zene. A fenti megállapítás, természetesen, nemcsak múlt időben érvényes. A badai opus helyi vonatkozásai a szülőváros – Újvidék, illetve a szerbhorvát Novi Sad tükörfordításaként kiötlött Új Most – sajátos megélésének és letapogatásának suhancos élményvilágát építik fel. S amennyire valódi létalapja ennek a költészetnek a helyi életérzés, semmivel sem kisebb szerepet kap benne a kozmopolita kultúrhatás spontán regisztrálása, sorsmeghatározói értelmezése:

*Hómérók a költők.
Divatunk az agyunk.
Ikarosz, Che, Orfeusz.*

*A régmúlt divatickei, em-
lékei nem eszményképek e
fényképek.
Akkora mértékben már,
mint ezredvégünk költői.
Életklímánk hőmérői.*

(A Bumeráng, mely fejbe vág című ciklusból)

A két világ összekoccanását a szimbólum- és metaforateremtés síkján Bada a kultúripar és a tömegművészet banalitásokba torkolló bálványkultuszának

NE SZÁMITSATOK
 RA'M
 DE HA
 NEKED
 VONALAS A
 FEJED,
 AKKOR IS SZÁMTANÉZEL
 LEGYEN A
 TE NEVED!!!

PANTHA
 RheKapituláció!
 0||+1
 (•NTACT
 070C+A
 8.←▽0DA+4▲

inter
 EX + REM
 DAV
 AMBIVALENCIA
 TENDENCIA
 8.←4▲

NE
 AGGAD
 AZ
 AGGY
 *****

és tárgyfetisizmusának másodvirágzásaként tudatosítja. Kántálásaiiban, gitárral kísért modern rigmusaiban az élet felszínén megélt jelentéstartalmak töltődnek fel idegen kontextusok kínálta értékrendek referenciáival. Bada a hétköznapi élet és a magánmitológia mozaikdarabkáiból új mitológiarendszert teremt, amelynek belső értékrendjében az Új Most-i Halpiac és a képregényföldrajzból ismert Conan-birtok egyenrangúan funkcionál, s amelyben Szabó Rozika halhatatlanként vonul be a népi folklór egyetemes viaszbábu-múzeumába, talán éppen Conan, Odaszóó Tózó vagy a Superman karján:

*Ez a szomorú történet Szabó Rozáliáról szól, akit
hazafelé menet agyonbaszott a villám.
„Szabó Rozika vagyok, és megyek a réten hazafelé.
Voltam Novi Szádon, a Halpiacon.
Sietek haza, mert korán otthon akarok lenni, és ahogy
így én megyek, egyszer csak fejen basz egy villám,
én pedig meghalok”*

(Részlet a Szabó Rozáliát agyonbaszta a villám c. műből)

Bada páratlan éleslátással fedezi fel, hogy a tömegművészet értékrendszerében lényegében a helyi és az egyetemes jelenségek kiegyenlítődési szándékának tendenciája nyilatkozik meg, s ez a folyamat annál gyorsabb, minél inkább összezsugorodnak tudatunkban a planetáris kultúra térközei. A tévén, a rockzenén – vagy talán már csak a diszkón? –, a képregényen, a flipperen és részben a videón nevelkedett Coca-Cola-nemzedék bárdjaként Bada az idegen értékzuhatag elmosódott látási viszonyai között is megtalálja a vélt vagy valós értékek helyi megfelelőjét. Ő, a Tolsztoj utca „Dzsimi Hendriksze” már nem a Pepsiről, hanem a Vegetáról zeng ihletett dalt. Másutt viszont ő is felteszi a „nagy költészetben” számtalanszor elismételt kérdést: van-e még a szavaknak igazságfedezetük:

*most nincsen új a nap alatt
gyilkos genocid cafat szavak
fektessünk nagyobb megértést
SZAVAINK HITELEBE*

*ATYA ÚRISTEN, EZ MILYEN
LÉNYEGTELEN*

(Terror metró)

A punk energiakitörésében gyökerező szövegritmika a költészet másik feléről teszi fel az örökké időszerű kérdést, de itt, a badai világban mindez sokkal őszintébben hangzik, mint a jelentésdevalváció melegágyával (is) azonosítható „nagy művészet” parnasszusán. Ő, aki azt vallja, hogy „alapjában véve nincs mindig az embernek lehetősége szert tenni minden jó könyvre vagy festményre (. . .), én azért írok könyvet vagy festek valamit, meg hát általában mindenki mindent tud, új reneszánsz az ilyet én is tudok”, arra mutat rá, hogy a problémafelismerésnek nemcsak egyetlen módja létezik, egy jelenségekört több oldalról is meg lehet közelíteni – nem kizárólag a főiskola vagy az akadémia felől! –, ezért a tudás mellett legalább olyan fontos a szenzibilitás, sőt lényegesebb is amannál. A tanult és született költő énekeinek antagonizmusában lappangó vívódások ez esetben a realitásból táplálkozó ingerkötegek. Olyan ingerek, melyek a belső és külső világ korrelációjának szintjén is megszülnek az igazi költészetet, a lázadás, a forrongás és a destrukció poézisét.

DESTROY DEKRÉTUM

Az átomipar információözönében hánykódó nemzedéknek a badai görbetükrökben tetten érhető Golgotája az értékvesztett világ jellemző betegsége („absztrakt fogalmak rohannak, a kritériumok már régen kihaltak”). Sorsa bizonyítja, hogy nemcsak az álkultúra gyötrelmeivel kell szembesülnie, hanem a művelődési alultápláltságával, sőt az eszménynélküliségével is. Egy magára hagyott, hányatott sorsú és bizonytalan jövőjű generáció életérzése, világlátása, valamint életfelfogása nyilatkozik meg elemi erővel Doktor Zsivágó – Bada korai művészeve – alkotásaiban:

*NYAKIG A SZARBAN,
MINT HAL A VÍZBEN.
LÁTSZATOT ROMBOLÓ
TINÉDZSER LÁZADÓ.
TÚL KORAI ÖREGSÉG
A TÚL KORAI FIATALSÁG;
TÚL KORAI ÖREGSÉG.
SŐTÉTBEN TAPOGATÓ
GYILKOLÓ VILLANYKARÓ,
LÁTSZATOT ROMBOLÓ
FÁJDALMAT HORDOZÓ
FÁJDALMAT OKOZÓ*

*TINÉDZSER LÁZADÓ.
NYAKIG A SZARBAN,
MINT HAL A VÍZBEN.*

(Lázadó tinédzsergeneráció)

Magatartása és vallomása őszintébb, mint számos koszorús pályatársáé, aki a „nagy kultúrához” és a „nagy művészethez” odasimulva, annak játékszabályaihoz és esztétikai ideáljaihoz igazodva, mímelt világfájdalom-konstrukciókat teremtve ömleszti általánosításoktól hemzsező szentenciákba saját léthelyzetét, tulajdon „átértett érzelmeit”. Időben egyre észrevehetőbben bontakozik ki nála a cselekvés szükségességének felismerése, megszilárdul a tett értelmébe vetett hit. Az én átlényegülésének metaforájaként jeleníti meg a helikopterré változó, a lét magasabb fokára hágó ventilátort is:

*bátor ventilátor
mindhiába forogsz
mindhiába mozogsz
ha egy helyben forogsz
lázadj fel
szakadj el
REPÜLJ FEL
HELIKOPTER.*

(Bátor ventilátor)

A mozdulatlanság állandósult kapcsolatokra épülő közeg. Értékrendjének ikonikus jelképe Badánál előbb a monumentalitásig eszményített rajzszög – az akkor dívó újmértaniasság stílusjegyeivel ékeskedő, részben lekerekített (lágú), részben pedig kiélezett (hegyes) alakzat –, később pedig a szódásüveg, melyet idővel állattá, eleven élőlényvé transzformál. Ebből a tompa csőrű, szelíd élőlényből fejlődik ki a pingvinmitológiai képsorozat, Bada anarchista korszakának meghatározó állatcégére. Nyolcvannyolcban megfesti Munch *A kiáltás* című művének változatát. A képen havas téli tájban vonító pingvint látunk. Az itt még rövid verébcsőrrel ékeskedő tollas állat a magánmitológia archetípusává női ki magát.

A 3 Barát 3 árnya című rajzon már egy túlzottan hosszú és hegyes csőrű pingvin árnyképe uralkodik; egyik válla felett fekete sörösüveg, melynek árnyéka szarvas képét vetíti ki – Jelen pivo=Szarvas Sör –, aztán a másik oldalon ugyanilyen üveg, szintén szarvakkal, ám az Oscar-díj árnyvetületével.

Az alaptulajdonságok dualizmusa, kettőssége, kedvelt badai motívum. Az „anarchista vágta felfüggesztett destruktív anatómiáját” fejlesztő badai ego, a „lüktető létralogika” tudományát népszerűsítő badai logos, s a „minőség bajnokaként” tetszelgő Oscar-díjas Bada az Anarchy A betűjéből fejleszti ki azt a létraágot, amelynek hegyébe mászni élet-halál kérdése. A létra olyan konstrukció, amely magában hordozza a dekonstrukció örökös lehetőségét – aki magasra mászik, nagyot zuhanhat. S ez még Oscar-díjasunkra is vonatkozik, önkímélet nincs.

Még egy fontos dualista vonás: a pingvin fekete is, fehér is, akár Malevics *Fekete négyzet fehér alapon*ja. Bada mindkettővel a strandon találkozik:

*fehér
fehér
fehér
már
annyira
fehér
már fekete.*

(Kazimir Malevics a strandon)

A tényleges átváltozás (átminősülés?) képtelenségének felismerése ott kísért a nemzedéki lázadás kudarcának romjai között. Bada Dada ilyképp nem James Dean-figurába bújtatott ok nélküli lázadó, hanem harcában magára maradt próféta, egy Kazimir Malevics, kinek anyagtalan, égi magasságokba törő, a végső érzékenység stádiumának határait feszegető teozófiája a sztálinizmusnak nevezett „halva született életképlet” döngölőjében enyészik el. *Terror metró*-ciklusában Bada még felteszi a kérdést, vajon „fiatalok, fiatalok, hol vannak az öröklött karmok”, amire az „itt vannak, jaj” fájdalmas sóhajai a válaszok. A még csak nem is sejtett háború víziója megérezszerűen, a tudatalattiból tör a „terror metró” alagútjába 1987-ben:

*ÉLETRONTÓ TERROR
METRÓ
GYILKOLÓ SÍNEK A RÍMEK
BETON, FÖLD, KOPONYA,
SZÉN
VERTIKÁLIS SZERELVÉNY
suhanó ablakunk mellett
a halak, a kukacok,*

*a koponyacsontfalak
MOZGÓ ÁLLAPOT,
A SZAVAKTÓL TÖBBET
MONDANAK.*

A *Terror metró*ban lehet leginkább tetten érni a badai dark wave apokaliptikus látomásait, kihallani a fiatal lélek haldokló panaszait, kihámozni azt a meggyőződést, ami már-már hitté szilárdul, s amit – Ady után – úgy mondhatnánk: ifjú szívekben halok:

*fejünk felett
nagy gyökerek,
fenyegető
fojtó kezek,
ez aztán
a horror terror metró,
hogya nem jó,
akkor is jó.*

(Szívünkben kacag fel a napfény)

A jövőendő pusztulás képét, végül is, szerbhorvát és angol szóösszetételű, fonetikailag is egybecsengő szlogenbe sűríti: „Idi u stroj – Destroy.” Vagyis: „Menj csatasorba – Rombolj.” A totál érzelmhalálból már csak a halál, ami a tét.

NE AGGYAD AZ AGYAD

A nemzedékiség sorsjellemező meghatározásai nem külön bejáratú tételek, hanem széles horizonton mozgó, egyetemes gondolatficamok, maró szarkazmusok, ironikus önreflexiók. Ennek párhuzamán nem kevésbé jelentős kultúrtünetek is napirendre kerülnek, mint amilyen az anyanyelvi állapotok rohamos romlása, amely különösen a déli végeken fakaszt furcsábbnál furcsább, idegen hatást tükröző hibridizációkat. Újvidék magyarok lakta részén, a Telepnek nevezett városrészben egy sajátos magyar nyelvjárás alakult ki, amely a hangzásbeli torzulások mellett a szláv kifejezések beépülésének mértéktelenségében jut kifejezésre. Hősünk az anyanyelv romlása ellen – másoktól, például a nyelvművelőktől eltérően, s igen zseniális módon – nem a kiesztér-gályozott, agyonlúgozott beszédnyelv öntudatra ébresztő szándékával, hanem

a vadhajtások, az idegen hatások teremtette keveréknyelv szabad, céltudatos alkalmazásával lép fel, művészi szinten rögzítve egy adott kor nyelvi „közérzetének” diagnózisát (néhány szövegben a következő, a magyarországi olvasó számára talányos mondatok találhatók: „led cepelin majicában léptem az éjszakába” [majica=T-ing, póló], „supában eltöltött suhanó fiatalság” [supa=fészter], „vásároljunk továbbra kreditre” [kredit=hitel] „Duna-partunkon vannak bandéráink” [bandera=villanykaró] stb.).

Bada „ellenművészeti művészete” nem a konvencionális értékrenddel való meghasonulás viszonylatában minősül külön értékke, hanem egészében véve, autonomitásának minden vonatkozásában nyilatkoztatja ki különutas voltának igazoló jegyeit. Értékteremtő képességeit nem az irodalom vagy a művészet meglevő kritériumai elleni gesztusok révén teszi magáévá, hanem külön rendszerként formálódik ki, egyszerűen másmilyennek mutatkozik, mint amit eddig ismertünk, elfogadtunk, netán becsültünk.

A bada-i intellektus vissza-visszanyúl az őszinte gyerekkorba, a naiv álmok szféráiba, a visszafojtott vagy megvalósulatlan vágyak tartományába, ahol már csak egy látszólag feje tetejére állított – különben nagyon is igaz – világgal tud szembesülni, s ez a világ egy kicsit a mi realitásunk is, valódi életünk. Szövegsorai és rajzai – egész formavilága – természetszerűleg marginálisak, s a bejáródott művészeti mechanizmusok peremvidékén lelnek éltető talajra. Versei nem klasszikus irodalmi törekvések, képei nem klasszikus képzőművészeti próbatételek, s funkciójuk sem kizárólag nyomtatott, illetve festett vagy rajzolt formáikban keresendő, mivel összetevő része annak a korhű attitűdnek, fiatalos és lázadó magatartásnak, amelynek Bada a par excellence legautentikusabb nemzedéki megtestesítője, a nemzedékiség legtágabb értelmében:

*KEZEMBEN NOTESSZAL
ÉS DETEKTÍVKABÁTBAN
NYITOTTAM BE ESTE A ZAJOS DISCOBÁRBA*

Szevasztok fiatalok, mondjátok meg, hogy vagytok

*szevasztok szivarok
mondjátok meg, hogy vagytok
vajon miről álmodtok, mi is a vágyatok*

italozás, motorozás, csajozás, tanulás

*szevasztok szépcsajok
mondjátok meg, hogy vagytok
vajon miről álmodtok, mi is a
vágyatok*

italozás, motorozás, szivarozás, tanulás

(Italozás, motorozás, csajozás, tanulás)

A lét értelmének beszűkült meghatározása a nemzedéki ars poetica megdöbbentő záradéka.

MOSTOHA BADA

Amellett, hogy az alternatív rockzenei dalszövegeként és nyomtatásban terjesztett Bada-költemények és prózaversek „idegen, szintagmatikus konstrukciói megbizsergetik szórnygyma-mozgató idegeinket, akárcsak rekeszizmunkat”, csakis rá jellemző infantilizmussal választja ki kedvenc embertípusait, az olyan hétköznapi kisemberhősöket, mint a jegyellenőr, a kis ovisok, a takarítónő, a portás, az idegenből hazalátogató vendégmunkás vagy a képregényfigurák. Egyik recenzense, Fekete J. József írja róla: „Néhány versében programszerűen hirdeti a rombolást, a lázadást, ugyanakkor mély társadalmi-szociális indíttatásról tesz tanúbizonyságot: megdöbbenve tapasztalja, hogy ismerősét az égvilágon nem érdekli más, csupán saját tervei, a portás olyan mély árnyékban éli le életét, hogy egy életnagyságú fotóval is helyettesíthető lehetne, a takarítónőnek a melltartója is komplikáltabb az életnél, vagy hogy a hazatért vendégmunkás kivagyisága mögött kettős erkölcs rejtőzik.”

A megélt valóság bugyraiban vergődő, inkább csak biológiai alapfeladatoknak eleget tevő, mintsem az igényesség elkötelezettjeként megbecsült embercsoportok iránti badai vonalom bizonyos mértékben a velük sorsközösséget vállaló költő rokonszeny-kinyilvánítása (Bada egy ideig maga is ezek között az emberek között tengődik, lévén hogy berakóként keresi kenyerét egy nyomdában). Költészete azért oly hiteles és eredeti, mert megélt, nem pedig konstruált költészet. Egyértelmű, hogy ennek a jelentéskörnek a formai foglalatja nem lehet más, mint a szubkultúra régióiból kiszivárgó fanzinok kaotikus, nyers, faragatlan ikonográfiája, amely törekvéseiből kiiktatja az esztétikai kategóriákat. Mindezt annak érdekében, hogy mondanivalóját minél közvet-

lenebbül terelhesse mederbe, s hogy az intellektuális rávezetés helyett a felmutatás rádöbentő módszerét alkalmazza. Ennek bizonyítására – a már idézettek mellett – álljon itt az egyik legfrappánsabb badai korrajz, melyet nyugodtan nevezhetünk a kor kórmeghatározásának is:

Betonból nől a FA
Betonból nől a FŰ
Mi lesz akkor
Ha már semmi sem élethű
Fekete korom előtt haladom
Előttem gomolyog a korom

(Korom)